

РЕЦЕНЗІЇ. ОГЛЯДИ. АНОТАЦІЇ

(Рецензія на книгу О.Веселової “З історії створення і діяльності Асоціації дослідників голодоморів в Україні (АДГУ) / Відп. ред. Л.Лук’яненко. – К.: Вид-во АДГУ, 2007. – 139 с.”

Історія громадських організацій, котрі почали масово з’являтися на зламі 80 – 90-их рр. минулого століття, у нас практично не досліджена. Причин тому можна знайти чимало: і часу минуло не так уже й багато, і їхня діяльність не завжди відома загалу, і якихось епохальних справ на їхньому рахунку поки що не числиться. Над усім домінує, на нашу думку, брак інтересу до такого роду роботи, слабкість громадянських почуттів масового українця і, як наслідок, небажання владних структур стимулювати рух до об’єднання на базі спільності і збіг не економічних, кланових, політичних, а саме громадських інтересів. У свою чергу, відсутність досліджень призводить до того, що численні товариства для громадян мовби й не існують або перебувають у такому глибокому підпіллі, що до них важко достукатися.

Значення дослідження О.Веселової якраз і полягає в тому, що порушено мовчання довкола такого важливого для нашої країни питання, як утворення і функціонування громадської організації – Асоціації дослідників голодоморів в Україні, 15 річниця заснування якої припала на 2007 р.

У книжці ретельно зібрані й систематизовані документи та матеріали, котрі дають цілісне уявлення про шлях, який пододала організація упродовж перших, “дитячих” та “підліткових”, років своєї історії.

Оскільки ідея її заснування йшла від перших дослідників голодомору 1932-1933 рр. в Україні і поза Україноюю сущих, то цілком вмотивованим є звернення до їхніх біографічних даних: Джеймс Мейс, Володимир Маняк, Лідія Коваленко-Маняк, Левко Лук’яненко, Маріян Павло Коць. Що сказати про ці постаті, на жаль, хоча й відзначені високими урядовими нагородами, але не поціновані як слід суспільством? Доля не була милосердною до них. Трьох перших із перелічених осіб уже немає в живих. Прикметно, що Дж. Мейс – не українець за походженням, як і М.П.Коць – громадянин Сполучених Штатів, одним з перших у цілому світі приступив до системного вивчення голодомору. У книжці є фотокопія його заяви про вступ до АДГУ, датованої 13 серпня 1992 р. Організаторські здібності, науковий та літературний талант, насамперед висока людяність, співчуття до чужого болю, гуманізм і чітко окреслена громадянська позиція дали змогу цим непересічним постатям згуртувати довкола себе людей небайдужих, активних і діяльних.

Автор справедливо наголошує, що американські досліді Дж. Мейса по збиранню і впорядкуванню спогадів-свідчень очевидців голоду, котрі завершилися підготовкою тритомника (Investigation of the Ukrainian Famine 1932-1933: Oral History Project of the Commission on the Ukraine Famine / Ed. for Commiss. by J.E. Mace and L.Heretz. – Washington, D.C.: U.S. G.P.O., 1990. –V. One, Two, Three), були успішно продовжені подружжям Маняків в Україні. Поява їхньої книжки (33-й: голод: Народна Книга-Меморіал / Упоряд.: Л.Б.Коваленко, В.А.Маняк. – К., 1991) стала справжнім проривом у вивченні проблеми голодомору, приверненні уваги суспільства до раніше замовчуваної болісної теми. Після схвалення громадськістю книжки-меморіалу, вони всю свою енергію віддали справі заснування організації. На перешкоді великим намірам став КамАЗ: 15 червня 1992 р. вантажівка наїхала на автобус, яким голова організаційного комітету по заснуванню Асоціації В.Маняк з дружиною та іншими учасниками акції поверталися до Києва з траурного мітингу з нагоди відкриття пам'ятника жертвам репресій. В.Маняк був убитий, його дружина травмована. Проте установчий з'їзд відбувся.

У рецензованій книзі зібрані записи виступів делегатів і гостей, що пролунали на ньому. Аналіз цих документів вражає своєю актуальністю і співзвучністю сьогоденню. Так, Л.Коваленко-Маняк, котра після трагічної загибелі чоловіка власне й очолила організацію, первісна назва якої звучала так: Асоціація дослідників голоду-геноциду 1932-1933 рр. в Україні, заявила: “Мета існування нашої Асоціації – пробудити почуття національної гідності наших співвітчизників, позбутися безпам'ятства, вшанувати пам'ять безвинно замордованих предків” [С. 23]*. Немовби розвиваючи цю ідею, історик В.Марочко наголосив на тих аспектах голодової катастрофи, які дають про себе знати й сьогодні: “... Ми засуджуємо сталінщину не лише за фізичне винищення мільйонів українських хліборобів, а й за духовне розтління народу. Людей виховували змалечку в душі так званої класової ненависті, в атмосфері жорстокості, брехні, зрадництва, холопської відданності “вождю”. Змістились, набули зворотного смислу вічні цінності народу – біле стало чорним, честь і благородство – пороком, донос на ближнього – почуттям патріотизму. Як ракова пухлина, вони розтинають нашу духовність і тепер. Якщо не зупинити цього, якщо не протиставити злу добродійництво, волю і згуртованість, то з часом українство стане діаспорою на власній батьківській землі” [С. 21] Аналіз інших виступів засвідчує, що на з'їзд зібралися люди не випадкові: всіх їх об'єднала і наснажувала ідея, яку сформулювала у заяві до Міністерства юстиції із проханням про реєстрацію Асоціації Л.Коваленко-Маняк: “Основною метою створення Асоціації є дослідження з метою збереження в історичній пам'яті народу України однієї з найтрагічніших сторінок історії України – голоду-геноциду 1932-1933 років і на цій основі сприяння національно-духовному відродженню народу” [С. 29].

На жаль, у січні 1993 р. Л.Коваленко-Маняк не стало... Втрата двох ініціаторів і фундаторів організації не привела до її краху. І в цьому, мабуть, і проявилася гостра потреба у з'ясуванні всієї правди про трагедію, яку відчувала значна частина суспільства. У книжці О.Веселової наводиться значна кількість аргументів на користь такого твердження. Члени новоствореної громадської організації взяли активну участь у численних форумах, з'їздах, проводили “круглі столи”, використовували будь-яку можливість, аби достукатися до сердець українців і до владних кабінетів. Втім, від останніх вимагали зовсім небагато: незначної фінансової підтримки і, коли стало остаточно ясно, що на неї розраховувати не варто, принаймні одного – не заважати у практичній діяльності. Що ж до першого, то члени Асоціації намагалися своєю копійкою, повсякденною роботою навчити людей не боятися і, як писали в одному із перших звернень із закликом до очевидців голоду, “не мовчати”. Думається, що цей імператив можна було адресувати всім, бо те кляте, успадковане від тоталітарного режиму мовчання/

* Тут і надалі посилання на рецензовану роботу.

невтручання/непомічання стало суттєвою перешкодою на шляху до реалізації української державності.

Наступником Маняків на посаді голови Асоціації став О.Міщенко, але йому ця робота виявилася не по силі. До керівництва товариством, яке набувало популярності і стало користуватися значним авторитетом, прийшов один з чільних діячів національно-визвольного руху 50–80-их рр. ХХ ст., а потім і будівничий незалежної України Л.Лук'яненко. Державні справи стали йому на заваді у продовженні роботи в Асоціації. Тому його наступником обрали тоді молодого історика В.Марочка, а потім, у 1998 р., останнього знову змінив Левко Григорович. Автор доказує, що така рокіровка пішла на користь справі. Від Л.Лук'яненка з його депутатським мандатом і колосальним авторитетом не так просто було відкараскатися, коли він штурмував бюрократичні кабінети, добиваючись для громадської організації хоча б елементарних зручностей, скажімо, невеликого офісу.

Хоча Автор рецензованої праці і виявляє повну стриманість, коли згадує про негаразди, але інколи і в ній проривається болісне: “Як безпритульна сирота”, Асоціація не мала власного приміщення [С. 62]. Проте зрештою цю проблему владнали, для всіх бажаючих співпрацювати з Асоціацією у книжці подано адресу:

Діяльність Асоціації розкривається крізь призму аналізу роботи і документів її з'їздів, які проводяться раз у два роки. У 2006 р. відбувся VIII з'їзд АДГУ. Автор подає тексти звітних доповідей, фрагменти із виступів делегатів, документи, ухвалені на з'їзді. Особливий інтерес викликають численні відозви. Нам видається такий підхід до висвітлення теми доцільним, бо саме на з'їздах здійснювався детальний облік досягнень та невдач, накреслювалися шляхи подальшої роботи. Не варто думати, що робота цих з'їздів нагадувала урочистий перебіг компартійних форумів з їхньою обов'язковою однотайністю, тут часто спалахували гострі дискусії і суперечки, та й час засідань був скорочений до мінімуму.

Дослідивши дані матеріали, приходиш до висновку, що діяльність Асоціації аж ніяк не обмежувалася історією трьох голодів 1921-1923, 1932-1933, 1946-1947 рр. у радянській Україні (цілком доречно, що науковці, котрі входять до Асоціації, вирішили: найоптимальнішим буде комплексний підхід до розв'язання цієї актуальної проблеми), а мала багато виходів на сучасність. Це демонструють численні відозви. У листопаді 2004 р. делегати VII з'їзду вийшли на Майдан, щоб засвідчити свої симпатії учасникам Помаранчевої революції. У своїй відозві вони чітко сформулювали ставлення до тодішніх подій: “З огляду на те, [що] українське суспільство дозріло до формування громадянського суспільства, яке почало усвідомлювати свою відповідальність за майбутнє України, звільнилося від сліпого страху перед державною владою і зрозуміло, що для виведення України з системної кризи й покращення життя народу необхідно міняти владу, і готове до тривалої і впертої боротьби, перемога над кучмократією та її представником неминуча. Учасники VII з'їзду Асоціації дослідників голодоморів в Україні палко підтримують боротьбу всіх, хто бореться за перемогу національно-демократичних патріотичних сил на чолі з *В.Ющенком*” [С. 106].

Таким чином, члени Асоціації чітко усвідомлювали доленосний характер політичного протистояння, обстоювали своє місце у виробленні засад громадянського суспільства.

Звичайно, що найбільше уваги приділялося різним заходам, де розглядалися питання, що так чи інакше стосувалися проблем голодоморів. Новостворена Асоціація доклала чимало зусиль, щоб направити у відповідне річище вшанування пам'яті жертв 1933 р. у 1993 р., її очільники брали участь у парламентських слуханнях 2003 р., численних форумах, конференціях, конгресах тощо. Рецензована книжка якраз і дає цілісне уявлення про ці кроки. Можна з упевненістю твердити: до всього, що було досягнуто у плані збереження пам'яті про найбільшу трагедію українства, всебічного вивчення цієї проблеми, введення у науковий обіг

колосальної кількості документів і свідчень очевидців, встановлення пам'ятних знаків у різних краях України, доклали своїх зусиль члени Асоціації.

Окремо треба сказати про книги, які побачили світ під грифом АДГУ. Згідно з підрахунками О.Веселової, їх вийшло загальним накладом понад 100 тис. примірників. Це різноманітна продукція: від узагальнюючих праць (колективну монографію “Голод 1932-1933 років в Україні: причини та наслідки. – Київ, 2003” цілком можна трактувати як доробок Асоціації з огляду на те, що значна частина її авторів є активними членами АДГУ), збірників конференцій і наукових праць відділу історії України між двома світовими війнами Інституту історії України НАНУ (жоден із них не вийшов без відповідних публікацій) до оприлюднення масивів свідчень очевидців голодомору, зібраних у різних куточках України, та невеликих за обсягом брошур, призначених для широкого загалу читачів. Ці праці подані у рецензованій книжці як бібліографічні покажчики до звітів того чи іншого з'їзду, а також як примітки до роботи. Їхній діапазон справді вражає. Прикметно також, що література охоплює практично всі регіони України, які зазнали свого часу голодового лихоліття.

Не менш цікавою і повчальною є інформація про особистості, тих людей, хто підставив свої плечі під важку, відповідальну місію. Думається, доречним буде сказати кілька слів про Автора. Олександра Михайлівна Веселова з перших днів опікувалася науковою діяльністю і друкованою продукцією Асоціації, брала участь у всіх її акціях, добре знайома практично з усіма активістами. Можливо, тому її робота виглядає такою щирою і переконливою.

Члени АДГУ попри те, що віддають свої сили трагічній проблемі, великі оптимісти. У звітній доповіді VIII (жовтень 2006 р.) з'їзду голова АДГУ Л.Лук'яненко сказав: “Ми клопочемося відповідно до чинного законодавства про державне фінансування Асоціації. Якщо фінансування буде, розширимо працю в усіх тих регіонах, де були голодомори. Не буде фінансування, будемо продовжувати нашу працю на громадських засадах. У всякому разі ясно, що за такої неукраїнської бездуховної влади наше служіння Україні є найважливіше і тому необхідне” [С. 110 – 111].

Найважливішим підсумком безкомпромісної, цілеспрямованої і значною мірою жертвовної діяльності членів Асоціації можна вважати дані соціологічного опитування, яке було здійснене у 2006 р.: 70% респондентів, згідно з даними ЗМІ, заявили, що визнають голодомор трагедією всього українського народу і тому хочуть більше знати про нього.

Зовсім недавно, здається, що ситуація стала змінюватися на краще: можна сподіватися, що державні структури виділять кошти хоча б на друк. Тому хочеться висловити щире надію, що праця О.Веселової, видана у кількості 300 примірників, діждеться масового накладу, буде переоформлена (скажімо, це стосується якості фотодокументів), від чого виграють читачі і справа поширення правдивої історичної інформації. На нашу думку, така книжка повинна бути у кожній бібліотеці.

